

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ЯК ВИЗНАЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА

У контексті сучасної підготовки вчителя мистецтва висвітлена проблема формування художнього мислення як необхідної умови його професійної діяльності. Визначені етапи та умови розвитку художнього мислення у навчальному процесі вищої педагогічної школи.

Ключові слова: педагогіка мистецтва, педагогічна діяльність, художнє мислення.

Концепція модернізації вітчизняної освіти вказує на необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців у будь-якій сфері, зокрема фахівців у галузі мистецтва, здатних до ефективної педагогічної діяльності з певного профілю на рівні світових стандартів, готових до постійного професійного росту і, тому розглядає мистецьку освіту не лише як можливість надати певні художні знання, а насамперед як універсальний засіб духовного розвитку студентської та учнівської молоді за допомогою всіх компонентів художньо-естетичного досвіду особистості – сприймання, відтворення, творчості.

Безумовно, підготовка фахівців мистецького напрямку до таких широких і глибоких за змістом завдань вимагає розробки нових педагогічних технологій, спрямованих на підвищення духовного потенціалу навчально-виховного процесу, в умовах якого уможливується реалізація індивідуальних здібностей особистості та здійснюється розвиток художнього мислення як провідного компонента педагогічної культури вчителя мистецтва.

Як зазначають численні наукові дослідження сучасних учених-педагогів В.Козліна, Г.Падалки, Т. Рейзенкінд, О.Рудницької, О.Щолокової, А.Щербо специфіка педагогічної діяльності майбутніх фахівців у галузі мистецтва передбачає опанування різномітного кола гуманітарних наук, поглиблене вивчення конкретної галузі знань у контексті ознайомлення із загальнолюдською культурою, різними видами мистецтва, сучасними способами наукової роботи.

Вивчення мистецьких дисциплін має свої особливості й певним чином відрізняється від інших освітніх предметів. Більшість з них передбачає, перш за все, ознайомлення з конкретними фактами, опанування понять і формул, логічні операції, що розвивають теоретичне мислення. Мистецтво ж удосконалює здатність бачити, відчувати, споглядати. Мистецькі твори пропонують художні образи, що безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів людини і спрямовані на те, щоб "захопити" її, примусити співчувати та співпереживати. Поряд з цим загальноновизнано, що мистецтво може відігравати значно більшу евристичну роль, аніж наука. Адже живопис, музика, театр створюють такий комплекс засобів виразності, який дає свободу грі фантазії, уявлення, нагадують про гармонію, недосяжну для системного аналізу, активізують прояви інтуїції та пошукової ініціативи, збагачують розвиток універсальних якостей особливості, зокрема розвиток художнього мислення.

Специфіка даного феномена розкривається дослідниками на основі загальної концепції мистецтва як форми відображення дійсності та реконструкції його відношення до реальності, котре притаманне тому чи іншому творчому напрямку в конкретну епоху. Разом з тим художнє мислення розглядається як процес моделювання системи відношень суб'єкта до реальності, котрий здійснюється у вигляді корекції між спрямованими у свідомості базовими елементами і новими життєвими даними [1].

За своєю суттю художнє мислення є процесом духовної діяльності, воно реалізується у створенні якісно нових суспільних цінностей. Завдяки сприйманню художніх творів розвиваються всі його компоненти і активізується емоційно-почуттєва сфера. Впливаючи на світ почуттів, а через нього на інтелект, мистецтво глибоко впливає на соціальну практику. Тим самим поняття "художнє мислення" входить до системи координат професійно значущих якостей особистості, охоплюючи характеристики технологічної майстерності і глибини внутрішнього світу майбутнього вчителя.

Треба зазначити, що мислення в цілому, як психологічний феномен, характеризується здатністю активно проникати у сутність явищ та їх діалектику, виділяти у них протирічливі елементи і тенденції. Особливість мисленнєвої діяльності полягає в активному оперуванні образами зовнішнього світу. Людина намагається в різних галузях діяльності виявити "інтелектуальну складову" і удосконалити мисленнєві процеси, що лежать в її основі, сприяють її ефективності. Тому широкого розповсюдження набули поняття "політичне мислення", "економічне мислення", "педагогічне мислення", які відображують віру у могутність інтелекту, збагаченого специфікою професійної діяльності.

Словосполучення "художнє мислення" у мистецтвознавчій та методичній літературі використовується вже досить давно. В ньому відбилося переконання в тому, що мистецтво, як і будь-який інший вид інтелектуальної діяльності, чимось близький мисленню. Але це поняття довгий час не набувало термінологічного статусу через різні погляди авторів на природу мистецтва і природу мислення. Поступово, на прикладах діяльності митців у різних сферах мистецтва було доведено, що їх творчість вимагає не тільки натхнення, а й точного розрахунку та професійних знань.

З іншого боку, мислення довгий час обмежували галуззю логічних операцій, не звертаючи увагу на емоційний бік людської психіки. Однак з часом, наукові праці філософсько-естетичного і психолого-педагогічного змісту В. Біблера, М. Гончаренка, Л. Дись, О. Костюка, О. Лілова, І. Ляшенко, Я. Пономорьова, С. Раппопорта, К. Столовича, К. Шудрі, М. Ярошевського підтвердили глибокий взаємозв'язок між інтелектуальними і емоційними його компонентами. Дослідження цих вчених довели, що художні емоції відрізняються своєю катарсичністю, естетичністю, духовністю, завдяки чому мистецтво здійснює свої функції у розвитку особистості, стає носієм і каталізатором високої людської духовності.

Зміни, які сталися у розумінні сутності мистецтва і особливостей художнього мислення, усвідомлення принципової єдності емоційного і раціонального і у мистецтві, і у мисленні, показали правомірність використання поняття "художнє мислення" та необхідність його вивчення у різних аспектах, зокрема у педагогічній діяльності майбутніх вчителів мистецького напрямку.

Під час контакту з будь-яким твором мистецтва у свідомості студентів виникають деякі психічні процеси, аналогічні (але не тотожні) тим, які протікали у свідомості автора. Вивчення їх характеру - є важливою задачею, яка розкриває особливості художньої-педагогічної діяльності. Відповідно до цього, сприймання художнього змісту не може зводитись лише до його формального "прочитання". Цей процес передбачає активне співвіднесення зображувальних і виразних елементів, з особистим досвідом студентів з метою не просто правильно зрозуміти зміст твору, але й подальше втілення цих понять у сфері педагогічної діяльності.

Художнє мислення, як і мислення в цілому, має процесуальну природу і проходить певні стадії та етапи.

Перший етап – початок мислення – завжди викликається у студента будь-якими потребами, мотивами, пізнавальними або практичними інтересами. В художньому мисленні його можна представити як бажання зрозуміти смисл твору мистецтва.

На наступному етапі студент з'ясовує, вивчає, аналізує елементи, ситуації, стадії, які стали основою роздумів, а також різноманітні зв'язки між ними. При цьому мислення може бути і плановим і хаотичним. В цей час студент вглядається, вслуховується в комплекс елементів художньої мови, який притаманний даному твору. Для цього їм необхідно мати певні теоретичні знання і тонке чуття різних градацій.

Як правило, на цьому етапі робиться висновок про те, що отримана інформація є недостатньою і тоді студент звертається до нових знань або до свого попереднього досвіду. У художньому мисленні останній використовується в двох аспектах: з одного боку актуалізуються теоретичні знання і поняття, а з другого - виникають відомі психологічні ситуації. Залучення різнобічного минулого досвіду під час сприймання нової художньої інформації сприяє осмисленню окремих елементів, які поступово набувають стабільності і формують мовно-смісловий комплекс понять.

Третій етап – поява гіпотези – виникає в результаті інсайту, тобто осяяння. В художньому мисленні він утворюється в процесі розуміння цілісності художнього твору і супроводжується відчуттям піднесеності та натхнення. Інсайт у художній діяльності продовжується довше, ніж у будь-якій іншій діяльності. Це пояснюється тривалістю процесуальності (розгорненістю) художнього сприймання у всіх видах мистецтва.

В деяких випадках інсайт виникає під час першого знайомства з мистецькими творами, але найчастіше він стає можливим після багаторазового звернення до них. Його поява зв'язана з необхідністю побачити або почути твір в цілому, а не тільки його окремі фрагменти.

Отже, процес художнього мислення рухається у двох протилежних узагальнюючих напрямках: значення елементів усвідомлюється тільки через розуміння елементів.

На кожному етапі художнього мислення можна виділити певні операції - елементарні одиниці мисленнєвого процесу, які присутні у специфічному вигляді і передбачають якусь закінчену дію. До них належать визначення, узагальнення, порівняння, аналіз, групування, судження, умовиводи. Всі вони формуються на різних рівнях: інтуїтивному, формально-логічному, художньо-цілісному. Врахування цих здібностей у певних сполученнях і в комплексі становить підґрунтя для розробки різних методик з розвитку художнього мислення майбутніх фахівців мистецького напрямку.

У численних дослідженнях О. Андрєєва, М. Вертгеймера, Л. Дись, О. Тихомірова доводиться, що передачу художньої інформації неможливо здійснити без мови. Це підтверджується численними визначеннями художнього мислення, в яких мова виступає одним з найбільш суттєвих, опосередкованих факторів. Зв'язок художнього мислення з мовою є глибоко діалектичним і представляє не тільки складний баланс новизни і стабільності, а й встановлення зв'язків між різними мовними системами (вербальною, живописною, музичною тощо).

Вивчаючи цей процес, всі дослідники загострюють увагу також на категорії "діяльність". Важливим висновком психолого-педагогічної науки стало те, що формування особистості і просування її у розвитку здійснюється не тільки у процесі сприймання та осмислення готового знання, а перш за все у індивідуальній діяльності. Відповідно, основним механізмом реалізації навчального процесу є включення студентів у активну навчально-пізнавальну діяльність. При цьому вчені підкреслюють, що художнє мислення, як і будь-яка художня діяльність, є поєднанням трьох провідних її видів: відображення, створення і спілкування. Визнання останнього виду дозволяє розглядати мистецтво як один з наймогутніших інформаційних факторів, котрий впливає на становлення студента як фахівця.

Діяльнісний підхід у формуванні художнього мислення дозволяє спрямувати зміст мистецької підготовки на майбутню педагогічну діяльність, включати студентів у навчально-дослідну і проектну

роботу. Така ситуація дає підстави наголосити на необхідності співвідношення художнього і педагогічного мислення в умовах вищої педагогічної освіти.

Як відомо, під педагогічним мисленням учителя розуміють особливості розумової діяльності, зумовлені характером професійної праці. Автори О. Леонтьєв, Н.Нагорна, С.Рубінштейн, О.Цокур підкреслюють важливість раціональної та ефективної організації діяльності школярів з метою оптимального навчання, виховання та розвитку особистості кожного учня.

У галузі навчання мистецтву більшість професійних завдань, які розв'язує вчитель, мають специфіку практичного мислення. Це насамперед - проблемні ситуації, що виникають, як правило, несподівано. Але вони становлять частину процесу художнього сприйняття, тому їх вирішення є професійно необхідним. "Умови" таких завдань ніким не виокремлюються і не формуються. Вчителю необхідно самому визначити, які відомості і якою мірою їх можна використовувати у різних ситуаціях.

У зв'язку з цим, постає необхідність формування специфічного художньо-педагогічного мислення вчителя, що забезпечило цілісність і специфіку його діяльності: розвитку художнього сприймання, пам'яті, уваги, а також емоційно-вольової сфери. Вирішення професійних завдань вимагає від нього умінь інтегрувати знання мистецького характеру і знаходити найбільш адекватні методи для ознайомлення учнів з культурними константами. Рівень сформованості таких якостей дозволяє визначити ступінь підготовленості вчителя до навчально-виховної роботи.

Враховуючи універсальний характер художнього мислення, ми вважаємо, що вже у процесі підготовки майбутніх вчителів мистецтва його необхідно спрямувати у таких напрямках:

- відтворення художньої картини світу;
- інтерпретацію художніх явищ згідно загально-дидактичних принципів доступності, науковості, інтеграції, аксіологічності, художньої діяльності;
- відбору художніх творів з поліфонічного простору мистецтва для ознайомлення з ними школярів;
- визначення сукупності методів і прийомів, спрямованих на вирішення навчально-виховних завдань.

Таким чином, розвиток мисленнєвої активності студентів в процесі засвоєння мистецьких знань є необхідною умовою їх психологічної підготовки до майбутньої педагогічної діяльності. Адже через розвиток цієї активності формуються важливі професійні якості вчителя: вміння організувати процес навчання, критично осмислити і оцінити різноманітні мистецькі явища, знаходити можливість удосконалювати свою працю. Усе це в результаті збагачує професійно-педагогічну культуру майбутнього вчителя мистецтва, створює необхідні умови для оволодіння ним глибинами світової художньої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А.Л. Художественное мышление как эстетическая категория / А.Л. Андреев. – М., 1981.
2. Вертгеймер М. Продуктивное мышление / М. Вертгеймер [пер. с англ. В.П.Зинченко]. – М., 1987.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997.
4. Дысь Л.Б. Музыкальное мышление как объект исследования / Дысь Л.Б. // Музыкальное мышление: сущность, категории, аспекты исследования. – К., 1989.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 1999.
6. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: [Навч. посіб.] / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.
7. Цюлюпа Н. Методична підготовка майбутнього вчителя музики / Цюлюпа Н. // Професійно-художня освіта України. Зб. наук. праць. Вип. 4. – Київ-Черкаси. 2006.

Подано до редакції 10.10.12
